

STRATEŠKI CILJEVI BOŠNJAČKE POLITIKE 1993.—1994.

Miroslav TUĐMAN

Uvod: Dogovor o načelima za ustavno uređenje BiH

Bošnjačka politička elita mijenjala je 1990-ih i strategiju i političke ciljeve kako bi ostvarila svoje nacionalne interese. Prvo je početkom 1990-ih zagovarala opstanak Jugoslavije, pa makar u formi »asimetrične federacije«, ne samo zato što se osjećala nedovoljno jakom suprotstaviti se realizaciji velikosrpske ekspanzionističke politike koncem 1980-ih i srpskim teritorijalnim pretenzijama u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini početkom 1990-ih, nego i zato što je i sama muslimanska ideja težila okupljanju svih muslimana u jednoj državi. Tek kada je taj cilj postao neostvariv, uložili su sve napore za stvaranje vlastite samostalne i suverene države, odnosno, kako naglašava Alija Izetbegović, cilj je njegove politike »opstanak Bosne i Hercegovine kao jedinstvene države«.¹

Tek kada su se Muslimani/Bošnjaci suočili s činjenicom da ne mogu ostvariti svoje jedinstvo u Jugoslaviji, tek onda glavni cilj za ostvarenje njihovih nacionalnih interesa postaje »jedinствена«, tj. unitarna BiH, u kojoj će imati dominaciju, jer Srbi i Hrvati imaju svoje nacionalne države, pa zato i Bošnjaci imaju pravo na svoju. Tek tada Izetbegović odustaje od Jugoslavije, odnosno ujedinjenja Muslimana u Jugoslaviji, ali ne i od ideje da Muslimani imaju pravo na BiH kao svoju »jedinствену«, muslimansku državu.

Za Izetbegovića i bošnjačko vodstvo »jedinствена država« BiH znači pravo Muslimana na vlastitu državu, u kojoj im nitko ne smije i ne može ograničiti pravo da odluke donose svojom većinom glasova. Zato svaki zahtjev za re-definiranjem naslijeđenog unitarnog ustavnog uređenja BiH muslimani tumače kao podjelu Bosne i Hercegovine. Takvo političko stajalište bošnjačko je vodstvo gradilo već od prvih dana pregovora o ustavnom ustrojstvu BiH, kako pregovorima koji su prethodili međunarodnom priznanju BiH, a pogotovo onim koji su uslijedili nakon međunarodnog priznanja BiH.

¹ A. IZETBEGOVIĆ (2001.), *Sjećanja. Autobiografski zapis*, Sarajevo: TKD Šahinpašić, 461.

Međunarodna zajednica (MZ) postavila je dva uvjeta za međunarodno priznanje BiH: održavanje referenduma² i dogovor o načelima za ustavno uređenje BiH. Poruka SAD-a i EZ-a u ožujku 1992. bila je vrlo jasna: »snažno zahtijevaju od svih strana u Bosni i Hercegovini da bez odgode prihvate ustavno uređenje«. ³ Nakon niza razgovora postignut je dogovor između b-h Muslimana, Hrvata i Srba: vanjske su granice nepromjenjive, a ustavno rješenje će se temeljiti na nekoliko entiteta temeljenih na etničkim načelima. Sva tri plana o ustavnom ustrojstvu BiH što ih je predlagala MZ poštuju načelo da se entiteti (provincije, republike) ustrojavaju na etničkim načelima.

Prvi plan MZ, takozvani Cutilleirov plan, o načelima za ustavno uređenje BiH bio je uvjet za međunarodno priznanje, pa su ga potpisale sve tri strane (muslimanska, hrvatska i srpska) u Sarajevu 18. ožujka 1992., pod nadzorom EZ-a. Ključna točka sporenja, koju su ipak svi prihvatili jest:

1. Bosna i Hercegovina će biti država sačinjena od tri sastavne jedinice, temeljene na nacionalnim načelima i vodeći računa o gospodarskim, zemljopisnim i drugim kriterijima.

Izvor: Cutilleirov plan: Tekst izjave o načelima za novo ustrojstvo Bosne i Hercegovine (Sarajevo, 18. 3. 1992.), vidi M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, 156.

Drugi međunarodni plan za BiH, tzv. Vance-Owenov mirovni plan (siječanj 1993.) dijeli BiH na deset pokrajina također prema nacionalnom (etničkom) kriteriju:

1. Bosna i Hercegovina bit će decentralizirana država, a većinu funkcija vlasti imat će njezine pokrajine.

2. Pokrajine neće biti međunarodne pravne osobe i neće moći sklapati dogovore sa stranim državama ili međunarodnim organizacijama...

4. Ustav će priznavati tri »konstitutivna naroda« kao i skupinu »ostalih«.

5. Sva pitanja od bitnoga značenja za svaki od konstitutivnih naroda bit će regulirana ustavom koji se po tim pitanjima može mijenjati samo konsenzusom konstitutivnih naroda, a obični vladini poslovi neće biti podložni vetu nijedne od skupina.

Izvor: Vance-Owenov mirovni plan: Nacrt dogovora o Bosni i Hercegovini (Ženeva, 2.—5. 1. 1993.), vidi M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, 156.

² Referendum kao uvjet međunarodnog priznanja BiH postavljen je u Mišljenju br. 4 arbitražne komisije Mirovne konferencije o Jugoslaviji (11. 1. 1992.).

³ SAD/EZ: Zajednička deklaracija o priznanju jugoslavenskih republika (Bruxelles, 10. 3. 1992.), vidi: M. TUĐMAN (2005.), *Istina o Bosni i Hercegovini. Dokumenti 1991.—1995.*, Zagreb: Slovo M, 152.

Vance i Owen u svom su Izvješću supredsjedatelja o izradi nacrtu ustavnog ustrojstva Bosne i Hercegovine (studeni 1992.) definirali načela za određivanje granica (10) pokrajina:

16. Granice pokrajina moraju se odrediti tako da tvore geografski što koherentnija područja, uzimajući u obzir etnički faktor, geografski (na primjer: prirodna obilježja, poput rijeka), povijesni, prometni (na primjer: postojeća cestovna i željeznička mreža), faktor gospodarske samostalnosti i ostale relevantne faktore (Aneks, I. B. 1). S obzirom na demografski sastav zemlje, vjerojatno će mnoge pokrajine (ali ne nužno i sve) imati zamjetnu većinu jedne od triju najvećih skupina. Tako će veliki postotak svake skupine živjeti u pokrajini u kojoj ima brojčanu većinu, iako će većina pokrajina imati i značajne brojčane manjine.

Izvor: MKBJ: Izvješće supredsjedatelja o izradi nacrtu ustavnog ustrojstva Bosne i Hercegovine (studeni 1992.), vidi M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, 276.

Treći međunarodni plan, tzv. Owen-Stoltenbergov mirovni plan, potpisan je u Ženevi 31. srpnja 1993.:

(AFP/Reuter/Hina) — Ustavni sporazum o Uniji Republika Bosne i Hercegovine zaključen u petak u Ženevi predviđa državu od tri konstitutivne republike koja će imati zajedničku vladu ali sa ograničenim ovlastima.

Izvor: Owen-Stoltenbergov plan: Ustavni sporazum o Uniji Republika Bosne i Hercegovine (Ženeva, 30. 7. 1993.), vidi M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, 414.

1. BiH bit će konfederacija republika. Ustav će priznati tri konstitutivna naroda, a većinu vladinih dužnosti obnašat će njihove republike.

Izvor: Owen-Stoltenbergov zemljovid. Karlo Rotim, *Obrana Herceg Bosne*, knjiga I, str. 347.

Nova izmijenjena verzija Owen-Stoltenbergovog mirovnog plana prihvaćena je u Ženevi krajem rujna 1993. Tim se planom Savez republika Bosne i Hercegovine definira na sljedeći način:

Članak 1.: Savez republika Bosne i Hercegovine sastavljen je od tri konstitutivne republike i obuhvaća tri konstitutivna naroda: Muslimane, Srbe i Hrvate, kao i grupu drugih naroda. Savez republika Bosne i Hercegovine bit će državom članicom Ujedinjenih naroda, i kao država članica obratit će se za članstvo u drugim organizacijama sustava Ujedinjenih naroda.

Izvor: Owen-Stoltenbergov plan: Mirovni paket o Bosni i Hercegovini — nova izmijenjena verzija (Ženeva, kraj rujna 1993.), vidi M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, 454.

Sva tri mirovna plana međunarodne zajednice u suprotnosti su s nacionalnim interesima Muslimana koji žele svoju državu »bez etničkih podjela«. A sva-

ki nov prijedlog mirovnog plana davao je sve više i političke i teritorijalne posebnosti trima konstitutivnim narodima. Kulminacija neprihvatljivosti međunarodne ponude za Muslimane bio je prijedlog ustroja BiH države kao Unije triju republika. Zato vojne i političke ciljeve bošnjačke politike u srednjoj Bosni nije moguće razumjeti ni procijeniti a da se ne uzmu u obzir nacionalni interesi kojima su težili, a koji su bili u suprotnosti s međunarodnim planovima i dogovorima o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine. Vojne operacije Armije BiH protiv Hrvata i HVO-a u Bosni i Hercegovini najintenzivnije su u vrijeme kada MZ predlaže i zagovara Owen-Stoltenbergov plan o ustavnom uređenju BiH kao unije triju republika.

Vojni ciljevi bošnjačke politike u srednjoj Bosni

Vojni povjesničar Charles R. Shrader analizirao je muslimansko-hrvatski rat u srednjoj Bosni. Analizu je proveo poglavito na dokumentima koji su dostupni u Haagu i došao je do sljedećih zaključaka: događaji jasno upućuju na postojanje strategijske ofenzive ABiH protiv HVO-a u srednjoj Bosni, koja je počela sredinom siječnja 1993. i u nekoliko se etapa nastavila do potpisivanja Washingtonskih sporazuma krajem veljače 1994. Strategijski ciljevi plana bili su:

1. *Preuzeti kontrolu nad komunikacijskim pravcima sjever-jug kroz srednjobosanske enklave bosanskih Hrvata, te tako povezati snage ABiH sjeverno od dolina Lašve, Kozice i Lepenice sa snagama na jugu, kako bi Muslimani osigurali komunikacijski pravac prema vanjskom svijetu.*

2. *Preuzeti kontrolu nad vojnoindustrijskim postrojenjima u srednjoj Bosni (tvornica eksploziva SPS u Vitezu, te tvornice u Travniku i Novom Travniku) i u okolici (tvornice u Bugojnu, Gornjem Vakufu, Prozoru, Jablanici, Konjicu i Hadžićima, uz ostale), kako bi se ABiH naoružala za rat protiv Srba.*

3. *Opkoliti enklavu bosanskih Hrvata u srednjoj Bosni i podijeliti je na manje dijelove koje će zatim biti lakše pojedinačno likvidirati, te tako očistiti Hrvate iz srednje Bosne i osigurati prostor za smještaj muslimanskih izbjeglica koje su Srbi protjerali iz drugih područja. Ostvarenje trećeg cilja omogućilo bi Muslimanima da zadrže političku kontrolu nad srednjom Bosnom i da na taj način dominiraju i u središnjoj vlasti R BiH.*⁴

⁴ C. R. SHRADER (2004.), *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni. Vojna povijest 1992.—1994.*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 115-116.

Slika 1. Područje što je bilo pod nadzorom HVO-a u siječnju 1993. prije početka bošnjačko-hrvatskog sukoba (kartu je kao dokaz na suđenju u Haagu pripremila obrana generala Milivoja Petkovića).

Dokumenti koji su danas dostupni javnosti nedvojbeno potvrđuju citirane zaključke Charlesa Shradera. Operativni plan kodnog naziva *Neretva 93* ima za cilj ne samo očistiti Hrvate iz srednje Bosne, nego i zauzeti prostor sve do Mostara. Od raspoloživih dokumenata dovoljno je za ove potrebe citirati izvode iz dvaju dokumenata: a) stenograma sa savjetovanja vojnog vrha Armije BiH u Zenici 21. i 22. kolovoza 1993., b) nastup predsjednika Alije Izetbegovića na TV BiH — TV Okrug Zenica 14. studenog 1993.

U Zenici je vojni vrh Armije BiH održao savjetovanje 21. i 22. kolovoza 1993., koji je »okupio (...) veći dio Štaba Vrhovne komande, ljude na najodgovornijim dužnostima u ŠVK Oružanih snaga i pet od šest komandanata korpusa«. ⁵Zapovjednici Armije BiH bili su jedinstveni u stavu: »Zadatak je izboriti opstanak države i bošnjačko-muslimanskog naroda na ovim prostorima. To su naši strateški ciljevi. (...) Neka oni idu u Ženevu, neka razgovaraju, neka pregovaraju. Jedan dan će opet doći i kazati: bogami od ovoga nema ništa. Mi moramo ratovati i gotovo.« ⁶

Vojni vrh zna točno što su ciljevi agresora: »uništenje države BiH i uništenje bošnjačkog-muslimanskog naroda. A, zbog toga, oni će i kroz ove razgovo-

⁵ Savjetovanje u Zenici, 21. i 22. august 1993., transkript.

⁶ Sefer Halilović, načelnik ŠVK ABiH, transkript savjetovanja u Zenici.

re-pregovore ponuditi onaj dio teritorije, onoliki dio teritorije koji bi, ako se pristane na toliki dio teritorije, značio poraz RBiH i koji bi značio jedan sraman poraz za Armiju i za prvenstveno bošnjački-muslimanski narod«. Vojska neće pristati na rezultate pregovora koji bi bili samo sraman poraz za Armiju BiH.

Opredijelivši se za ratnu opciju, bez povjerenja u međunarodne pregovore, pa čak i bez povjerenja u legalne predstavnike Republike BiH, zapovjednici Armije BiH odredili su ciljeve vojnih operacija:

Glavne tri ključne tačke su Kiseljak, Prozor i Žepče, što život znače za državu BiH i za Armiju. Ali, njima prethodi da se odrade pravac od Fojnice i onda Vitez. (...) po meni je Konjic nama najvažniji. Konjic je najvažniji. (...) Zaista i tu se mora jedna radnja uraditi koja bi prethodila ovim radnjama, da se odbaci agresor praktično od komunikacije Konjic — Jablanica. To je hitan zadatak i mi moramo dobro da razmislimo kako to da se uradi.⁷

Načelnik Glavnog stožera ABiH bio je puno precizniji u obrazlaganju svog viđenja vojnih ciljeva:

Ostaje nam pitanje kako i na koji način doći do plijena, kako i na koji način velike kapacitete staviti u funkciju namjenske industrije. Kako uzeti Vitez. I kako uzeti Žunovnicu. Jer to su 2 strategijska objekta za našu Armiju. Sa Vitezom se zaokružuje sistem vojne industrije u našoj državi. Onda je kompletna. Onda imamo kompletan lanac u našim rukama. U Žunovnici dolazimo do onog što je super-hitno. Onog što je gotovo, što odmah može da se upotrijebi. Repromaterijal, trotil je tamo. Ima baruta. Ima municije i oružja. A, sa Vitezom zaokružujemo kompletan sistem namjenske proizvodnje. Kada bi sada bilo pitanje: kuća ti gori, da li gasiti kuću ili uzeti Vitez? Ja bih se odlučio prije za Vitez. Sa Vitezom zaokružujemo namjensku proizvodnju. Sa Žunovnicom nalazimo onaj minimum sredstava koji nam je potreban. Komandante moj prijedlog će biti, zajedno sa komandantom 3-ćeg korpusa, prijedlog komandantu da se hitno odozdo sa one strane iz Hadžića krene. Ne očekuju nas sa one strane tamo. U okruženju su. Onda ćemo mi njih navući na ražanj i držati na ražnju. Da nisu u okruženju, da imaju ventil da pobjegnu onda bi to uradili. Ali, u okruženju su. Treba ih upozoriti prije napada ako to uradite onda ne ostaje niko živ. Niko. Naš opstanak je u pitanju. Prije napada ih upozoriti. Probat. Tu dobijamo sve. Sve tu dobijamo.

⁷ Rifat Bilajac, transkript savjetovanja u Zenici.

Bošnjački generali nisu imali dileme: ne bi išli spašavati kuću ako bi im gori, već bi išli osvajati Vitez kako bi »došli do plijena« i držali Hrvate »na ražnju« i po cijenu da nitko u Vitezu ne ostane živ. Nije nevažno reći da nijedan od zapovjednika Armije BiH nije na savjetovanju u Zenici predložio ofenzivna djelovanja prema srpskom agresoru. Prioritetni ciljevi bile su im hrvatske enklave u srednjoj Bosni i komunikacijski pravac dolinom Neretve prema Mostaru.

Eliminiranjem Hrvata iz srednje Bosne Armija BiH polučuje dvostruki cilj: a) stavljaju pod kontrolu vojno-industrijske komplekse neophodne za vođenje rata, b) etničkim čišćenjem Hrvata iz srednje Bosne cijela jedna provincija prema Vance-Owenovom planu mora pripasti Muslimanima, pa time njihov teritorij postaje ne samo veći, nego nacionalno i strateški kompaktniji.

Ofenzivne operacije ABiH protiv HVO-a u srednjoj Bosni, počele su sredinom siječnja 1993. i u nekoliko su se etapa nastavile do potpisivanja Washingtonskih sporazuma 1994. godine. Bile su vrlo intenzivne u ožujku i travnju 1993., zatim lipnju i srpnju te rujnu i listopadu 1993. iako u cijelom tom razdoblju nisu prestajale. Hrvatski je narod etnički očišćen iz srednje Bosne, a civilne i vojne žrtve bile su goleme. Ukupno je izbjeglo i prognano 152.950 Hrvata, ubijena je 1051 civilna osoba (od tog broja 121 dijete). Ubijeno je 644 zarobljenih vojnika HVO-a, odnosno ubijeno je civila i vojnika 1695. To su podaci samo za one žrtve za koje postoji provjerena dokumentacija.⁸

Opravdano je pitanje tko je odobrio vojne operacije s ciljem etničkog čišćenja Hrvata u Srednjoj Bosni i operacije protiv HVO-a. Čini se da Predsjedništvo BiH nije cijelo sudjelovalo u tim odlukama, iako su svi ponešto naslućivali ili znali. To se može naslutiti iz pitanja što ga je član Predsjedništva BiH Ivo Komšić koncem prosinca 1993. uputio predsjedniku Izetbegoviću o odnosu Predsjedništva prema ŠVK, odnosno o ulozi i odgovornosti Predsjedništva kao »Vrhovne vojne komande«. Komšić je upitao Izetbegovića tko je odlučio da se problemi rješavaju vojno a ne pregovorima, odnosno tko je odredio koja će područja ABiH vojno »odraditi«.

Komšić: (...) Ono što bi morali mi raščistiti ovdje između sebe ... to je da li će se prostor središnje republike utvrditi na pregovorima i isključivo na pregovorima i da li će se to poštivati što mi dogovorimo, ili ćemo ići i na neku vojnu opciju? Je li to kombinacija jednog i drugog. Sjećam se predsjedniče, Vi ste jednom rekli, mi ćemo na pregovorima što možemo, a ovdje gdje možemo vojno, uradićemo to vojno. Nemam ništa ja protiv toga, ali da mi to utvrdimo tačno, da markiramo gdje je to, koja su to područja, itd. Da ne bismo sebi otežavali situaci-

⁸ Podaci su citirani prema: I. MILINOVIĆ (2001.), *Zločin s pečatom*, Mostar, 281-285.

ju na samim pregovorima u Ženevi ili tamo gdje se vode. Bojim se da ova sad situacija u Srednjoj Bosni može otežati naš položaj, naš daljnji pregovarački položaj (...).⁹

I Komšić je svjestan, u najmanju ruku, da sa Srednjom Bosnom »nije sve čisto«, i da bi za to i članovi i Predsjedništvo BiH moglo odgovarati. Komšić, također, podsjeća Izetbegovića na njegovu politiku da ono što ne može ostvariti pregovorima — »uradićemo to vojno«. Izetbegović je ostao dosljedan takvom svom stavu i koncem 1993. godine:

Izetbegović: (...) Prije svega da postavimo neke jasne činjenice. Predsjedništvo jeste VK. I pravno i stvarno. Odluke se ne donose u GŠ kad je riječ o strategiji. I naravno, ograničava se na strateška pitanja. Strateška pitanja su u isključivoj nadležnosti komande. Međutim, kad je riječ o konkretnom ponašanju Armije u centralnoj Bosni, ono što kažu kad je riječ o pregovorima, doslovno kažu — ništa nije dogovoreno dok sve nije dogovoreno. Prema tome, centralna Bosna nije dogovorena. Armija ima pravo slobode akcije, jer još ništa nije dogovoreno. Imaju razne varijante kako bi bilo riješeno razgraničenje itd. Međutim, pošto nije stavljena zadnja tačka na čitav dogovor, još ništa nije dogovoreno (...).¹⁰

Izetbegović je potpisao niz sporazuma i dogovora što ih je pripremala međunarodna zajednica (MZ), koje najčešće nije prihvatila srpska strana, ali hrvatska jest. Nesporazume »referendumske koalicije«, tj. nesporazume između Hrvata i Muslimana, koji su imali nasuprot sebe zajedničkog agresora, Izetbegović je mogao rješavati politički a ne vojno. Međutim, on je cijelo vrijeme bio na stajalištu: »centralna Bosna nije dogovorena. Armija ima pravo slobode akcije, jer još ništa nije dogovoreno«.

Takvim se stavovima Alije Izetbegovića usprotivio hrvatski član Predsjedništva BiH Stjepan Kljuić. On je tražio od Izetbegovića da obustavi ofenzivu u Srednjoj Bosni, barem tijekom božićnih i novogodišnjih blagdana, ili do najavljenog dogovora s hrvatskom stranom.¹¹ Kljuić je zabrinut i za Hrvate i za sebe:

Ako iz ove enklave otjeramo ovo malo Hrvata, onda smo mi svi Hrvati koji smo za BiH poraženi jer nećemo imati naroda. (...) Mi hoćemo

⁹ Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, 29. 12. 1993. godine. *National Security and the Future*, 1-2 (7), 2006., 146.

¹⁰ Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, 29. 12. 1993. godine. *National Security and the Future*, 1-2 (7), 2006., 146-147.

¹¹ Republika Hrvatska je pripremala za Vijeće sigurnosti UN dokumentaciju o ofenzivi Armije BiH u Srednjoj Bosni i tražila osuđujuću rezoluciju.

*sad da ovo Hrvata sirotinje (...) da sačuvamo. Ako ih oni izvedu, armija i dalje napada, armija će dobiti tvornicu, otjerace Hrvate, onda vjerujte u Bosni neće biti ni 12% Hrvata što si ti predvidio u onim podjelama.*¹²

Izetbegović je želio po svaku cijenu doći do vojne industrije u Vitezu »posebno u Vitezu koja je od značaja za ovu državu u perspektivi. Kad bi se uništila postrojenja u Vitezu i Novom Travniku, tad ova država za narednih 10-20 godina ne bi imala sredstava da izgradi tu tehniku i tehnologiju.«¹³ Vojna postrojenja u Vitezu za Armiju BiH važna su radi vođenja rata, jer bi njihovim osvajanjem mogli zaokružiti ciklus vojne proizvodnje. Time bi osigurali logističku potporu za vojno rješenje »nesporazuma« i sa Srbima i s Hrvatima, odnosno za ostvarenje »jedinstvene« Bosne i Hercegovine o kakvoj je Izetbegović sanjao.

Ključićev odgovor na Izetbegovićevo odbijanje da zaustavi ofenzivna djelovanja Armije BiH, bio je zlokoban ali proročanski:

Ključić: Ja ti moram nešto reći predsjedniče. Ti tvornicu nećeš dobiti, odnosno ja s tobom. A izgubiću ja narod, a ti ćeš onda izgubiti i ovo nas što imaš. Ja onda moram biti građanin BiH jer nemam koga zastupati više. To mi je ostalo još 150 hiljada ljudi tamo.

Potvrdu Ključićevih riječi Izetbegović nije morao dugo čekati. Predsjedniku Izetbegoviću je u veljači 1994. zapovjednik ABiH general Rasim Delić podnio sljedeće izvješće: »HVO /je/ eliminisan sa područja Jablanice, Konjica, Fojnice, Kaknja, Zenice, Travnika i Bugojna. Znači, kompletna jedna pokrajina po Vens-Ovenovom planu sa centralom u Travniku.«¹⁴

To što je »HVO eliminisan sa područja Jablanice, Konjica, Fojnice, Kaknja, Zenice, Travnika i Bugojna«, znači da je 153.000 Hrvata prognano i izbjeglo te da je 1695 ljudi ubijeno. To isto znači da nema više potrebe za dogovorom, jer »centralna Bosna nije dogovorena«.

Da je etničko čišćenje Hrvata iz srednje Bosne bila bošnjačka politička opcija koja je u drugoj polovici 1993. računala sa stvaranjem samostalne muslimanske/bošnjačke države niz je pokazatelj. Izetbegović o tome otvoreno govori gostujući na TV Okruha Zenica u studenom 1993.

¹² Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, 29. 12. 1993. godine. *National Security and the Future*, 1-2 (7) 2006., 154-155.

¹³ Magnetofonski snimak sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, 29. 12. 1993. godine. *National Security and the Future*, 1-2 (7) 2006., 152.

¹⁴ R. DELIĆ (1994.), *Armija ključ mira*, Sarajevo: Vojna biblioteka, 19. Citirano prema D. MARIJAN (2004.), Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.—1995.), *Časopis za suvremenu povijest*, God. 36, Br. 1, 227.

voljno oružja), ali očekuje promjenu međunarodnih prilika kako bi se u budućnosti taj dio teritorija riješio politički po ugledu na ujedinjenje Njemačke. No zato je vrlo određen u pogledu odnosa u državi u kojoj će dominirati Muslimani/Bošnjaci:

Moramo ovdje graditi jednu civilizovanu državu ili nemamo šansi. Dakle, ne čisto, muslimansku državu ovdje napraviti. Mi to ne bi trebali da uradimo, mada će ona, kako se to kaže via fakti biti to, jednostavno, drukčije ne može. To će biti ipak država u kojoj će biti 80% Muslimana i biće onoliko muslimanska ili bošnjačka, kako hoćete, koliko je Francuska Francuska uprkos što tamo ima, isto tako, Arapa 3 miliona, itd. ali to je francuska država i tu je Francuz predsjednik Vlade i predsjednik Republike i svi su ministri Francuzi i drukčije ne može da bude. Prema tome, mislim da ta činjenica, da će njih biti još po 10 procenata jednih i drugih unutra, ne mijenja na stvari da narod koji je izborio tu državu ima sva prava koja, ne birajući, poštujući pravo onih njih kao manjina.¹⁶

Niz je potvrda da je bošnjačko vodstvo 1993. ozbiljno računalo sa stvaranjem muslimanske države. Izetbegović je s Momčilom Krajišnikom u rujnu 1993. potpisao sporazum ne samo o »trenutnom prekidu svih neprijateljstava i vojnih sukoba između Armije Bosne i Hercegovine i Vojske bosanskih Srba«, nego se suglasio da se Srbi putem referendumu mogu izdvojiti iz BiH u roku od dvije godine, s time da »u slučaju raspada Unije, sva prava Unije Republika Bosne i Hercegovine, uključujući i članstvo u Ujedinjenim narodima, bit će automatski prenesena na republiku s pretežito muslimanskim stanovništvom.«¹⁷

Izetbegović je povlačio i druge poteze koji su bili u cilju stvaranja muslimanske države, za bošnjačko vodstvo bolje opcije od ponuđene unije triju republika. Računajući s opcijom samostalne bošnjačke države predsjednik Izetbegović nudio je 1993. predsjedniku Tuđmanu da zapadnu Hercegovinu pripoji Republici Hrvatskoj. Predsjednik je Tuđman tu ponudu odbio.¹⁸

¹⁶ Fonogram govora predsjednika Predsjedništva BiH Alije Izetbegovića 14. 11. 1993. na TV BiH — TV Okruga Zenica.

¹⁷ Zajednička deklaracija Alije Izetbegovića i Momčila Krajišnika (Radovana Karadžića), 16. rujna 1993. (vidi: M. TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini*, 440-442).

¹⁸ Predstavnik Ujedinjenih naroda u BiH, američki general Jacques Klein, prouzročio je velike rasprave i u Sarajevu i u Zagrebu 2002. jer je u intervjuu Hrvatskoj televiziji izjavio da mu je pokojni hrvatski predsjednik Tuđman kazao kako mu je Alija Izetbegović svojedobno nudio da zapadnu Hercegovinu pripoji Republici Hrvatskoj. General Klein je rekao da mu je to priznao i sam Izetbegović. Da smiri revolt u Sarajevu, Alija Izetbegović je uputio pismo sarajevskom Oslobođenju u kojem tvrdi: »Istina je da sam u jednom razgovoru po-

Nesuglasice međunarodnih čimbenika i strateški ciljevi Bošnjaka

Bošnjačko političko i vojno vodstvo nikada nije iskreno pristalo na (kon)federalni ustroj BiH, te je intenzivno nastojalo vojnim operacijama osigurati što veći teritorij za muslimanski entitet. U takvim okolnostima supredsjedatelj MKBJ Lord Owen u svojim memoarima priznaje da je bio spreman na podjelu Bosne i Hercegovine i formiranje samostalne muslimanske države: »Moja druga opcija (...) bila je ponovo otvoriti pitanje nacionalnih granica u bivšoj Jugoslaviji, prešutno priznajući da je priznanje Bosne bilo pogrešno. Trebali smo potvrditi granice Slovenije i Makedonije i onda se nagoditi s Bosnom, Hrvatskom i Srbijom. (...) Opciju prekrajanja granica nazvao sam 'rješenjem kojem se nitko ne usudi izgovoriti ime'«. ¹⁹

Koja je i kakva bila uloga i namjera međunarodne zajednice te supredsjedatelja MKBJ-a u igrama oko formiranja samostalne muslimanske države, pitanje je za povijesna istraživanja i ocjene. Nesporno je da su supredsjedatelji sredinom 1993. zastupali stajalište da »(...) Muslimanima treba biti osiguran pristup na more, a moguće je da im se dade i Mostar«. ²⁰

T. Stoltenberg i D. Owen ne samo što zagovaraju kako bi muslimanska republika trebala imati izlaz na more, nego i izlaz na Savu kod Brčkog, pa traže od predsjednika Tuđmana da Hrvatska ustupi dio svojeg »močvarnog« teritorija »sjeverno od Save« — u zamjenu za zemlju u zaleđu Dubrovnika — kako bi se Srbima osigurao koridor koji bi povezo srpske teritorije u BiH. ²¹ Predsjednik je Tuđman odbio i prijedloge supredsjedatelja MKBJ-a. ²²

Zahtjevi supredsjedatelja MKBJ-a da Hrvatska prepusti dio svojega teritorija sjeverno od Save kako bi Srbi imali koridor koji bi povezivao njihov teritorij

udio Tuđmanu zapadnu Hercegovinu, ali je istina također da ta ponuda nikada nije bila ozbiljna«, kaže Izetbegović, i dodaje kako je to učinio »da bi se otkrile stvarne Tuđmanove nakane prema Bosni«. Izvor: <http://www.hic.hr/dom/375/dom13.htm> (20. listopada 2013.).

¹⁹ D. OWEN (1998.), *Balkanska Odiseja*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 220.

²⁰ Vidi: Pismo predsjednika Hrvatske zajednice Herceg Bosna Mate Bobana supredsjedatelju MKBJ lordu Davidu Owen, 22. lipnja 1993. Vidi: M. TUĐMAN (2013.), *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije. Korespondencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana i dokumenti o Bosni i Hercegovini 1990.—1995.* Zagreb: Despot Infinitus d.o.o, 309-311.

²¹ Pismo supredsjedatelja MKBJ Thorvalda Stoltenberga i Davida Owena predsjedniku RH dr. Franji Tuđmanu, 25. lipnja 1993. Vidi: M. TUĐMAN, *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije...*, 315-316.

²² Pismo predsjednika RH dr. Franje Tuđmana supredsjedateljima MKBJ lordu Davidu Owen i Thorvaldu Stoltenbergu, 26. lipnja 1993. Vidi: M. TUĐMAN, *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije...*, 319.

upućen je u vrijeme srpskih ofenzivnih operacija u istočnoj Bosni. Te su operacije u istočnoj Bosni imale za cilj eliminirati muslimanske enklave te onemogućiti spoj i komunikaciju između b-h muslimana i muslimana na Sandžaku.

Uništenje Bosne kao održive države i priključenje područja koje Srbi svojataju velikoj Srbiji bili su i ostali glavni ciljevi Srba u Bosni. I sadašnju ofenzivu bosanskih Srba u istočnoj Bosni treba promatrati u tom kontekstu; čini se da je njezin cilj eliminacija nekoliko preostalih muslimanskih enklava u toj regiji.

*Povrh toga, strateški je interes Beograda spriječiti komunikaciju između Bosanskih Muslimana i Muslimana u području Sandžaka u Srbiji, koje graniči s istočnom Bosnom.*²³

Predsjednik Izetbegović želi zaštititi Muslimane u istočnoj Bosni te piše (5. travnja 1993.) da je 60.000 ljudi u Srebrenici u »krajnje kritičnoj situaciji« i moli predsjednika Tuđmana »učinite sve što je u Vašoj moći da se agresor zaustavi. Posljednji je čas da se spriječi najveća ljudska katastrofa poslije drugog svjetskog rata».²⁴ Katastrofa se dogodila dvije godine poslije. Da je bošnjačko vodstvo iskreno prihvatilo vojni savez s HVO-om i Hrvatskom, umjesto što se upustilo u etničko čišćenje Hrvata u srednjoj Bosni, vjerojatno se tragedija Srebrenice u 1995. nikada ne bi dogodila.

Bošnjačka je politika izlaz na Savu i izlaz na more definirala kao svoje strateške ciljeve. Pristanak supredsjedatelja MKBJ-a da modificiraju mirovne planove kako bi se izišlo u susret bošnjačkim zahtjevima — od Save, srednje Bosne do Mostara i mora²⁵ — davalo je prešutan »legitimitet« vojnim operacijama Armije BiH kako bi vojno osigurali svoje ciljeve u područjima u kojima je hrvatsko stanovništvo bilo većina. Muslimani su pak u javnosti nastojali osigurati pokriće svojim vojnim ciljevima tako što su stvarali incidente za koje su optuživali Hrvate ili Srbe. O takvoj politici provokacija i lažnih optužbi izvješćuju i obavještajni izvori.²⁶

Srpski su političari već u kolovozu 1993. procijenili strateške zamisli Armije BiH: izlazak na more, zauzeti Mostar i zavladatai dolinom Neretve. Zato su u

²³ DCI Interagency Balkan Task Force. *SERB WAR AIMS*. 23 March 1993. Izvor: www.foia.cia.gov/sites/default/files/document.../1993-03-23B.pdf

²⁴ Vidi: M. TUĐMAN, *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije...*, 269.

²⁵ Bošnjačkim zahtjevima izlazi se u susret u Owen-Stoltenbergovom mirovnom planu.

²⁶ »Muslimani i ostaci vladinih snaga bit će u iskušenju da potaknu krvave incidente za koje bi mogli biti okrivljeni Srbi ili Hrvati». National Intelligence Estimate. *Prospects for Bosnia*. NIE 93-22, May 1993. (Izvor: www.foia.cia.gov/sites/default/files/document.../1993-05-01.pdf)

bošnjačkim vojnim osvajanjima pronašli i svoje interese. Ministar vanjskih poslova RSK Slobodan Jarčević zagovara redefiniranje »trenutnih ratnih ciljeva RSK i RS« jer bi »trebalo pomoći Muslimanima« kako bi se »skinulo Srbima sa leđa najopasnijeg neprijatelja«:

Muslimani nemaju koridor sa svetom. Očigledno je da im je cilj izlazak na more, u širem pojasu od onog koji im se nudi. Uzgred žele zauzeti Mostar i zavladatai dolinom Neretve. Ako im to uspe, zadaće Hrvatskoj smrtni udarac. To bi, ujedno, skinulo Srbima sa leđa najopasnijeg neprijatelja. Zato, trebalo bi Muslimanima pomoći da ostvare ovu stratešku zamisao. Hrvatska tvrdoglavost i napad na RSK, iskoristiti i vezati im što više jedinica na ratištima oko Maslenice, Gospića, Drniša i na Perući. U znak solidarnosti, RS bi mogla oživjeti i bojišta oko Grahova, Glamoča i Kupresa. Muslimani bi, tada, lako slomili poslednju liniju odbrane Hrvata u Bosni na pravcu Gornji Vakuf—Konjic i ugrozili hrvatske položaje oko Trebinja. Time bi srpski hercegovački korpus mogao da oslobodi srpske delove Hercegovine i da dosegne do granice avnojske Hrvatske. Izlaskom Muslimana na Jadran, svi Hrvati, južno od Neretve, potražili bi spas u bekstvu prema Crnoj Gori, ili bi zatražili zaštitu srpske vojske. Tada bi srpska vojska zaustavila muslimansko širenje obalom i ostavila im do 50 km. obale. Politički bi odmah moglo da se pristupi dozvoli Dubrovčanima da proglase nezavisnost, uz delimični otkaz gostoprimstva došljacima iz ustaških krajeva: Imotski, Livno, Duvno itd. (...) Bila bi to izvanredna situacija za Srbe. Tada bi smo pokrenuli svoje istorijsko pravo na Jadran, pozivom na srednjovekovne srpske države u Dalmaciji.²⁷

Razložno je vjerovati da su ključni čimbenici međunarodne politike dobro znali strateške ciljeve Bošnjaka, Srba i Hrvata u BiH. Iz nedavno objavljenih deklasificiranih američkih dokumenata (CIA i NSC), neosporno je da je SAD u ljeto 1993. razmatrao i mogućnost »unilateralne vojne operacije u Bosni«. Od te opcije američka je vlada odustala jer bi to ugrozilo »međunarodno savezništvo«, pa čak i sam NATO, a teško da bi vojna intervencija samo Amerikanaca bila prihvaćena od Vijeća Sigurnosti UN-a.

Svaka unilateralna vojna akcija Sjedinjenih država u Bosni razbit će međunarodnu koaliciju. (...) Ključni NATO saveznici (uključujući Britaniju, Francusku i Kanadu) u tom bi slučaju:

²⁷ Republika srpska krajina. Ministar inostranih poslova Slobodan Jarčević. *Izbor trenutnih ratnih ciljeva RSK i RS*. Državna tajna. Broj: DT. 1/93. (Izvor: Sign., HR — HMDCCR »RSK«, kut. 5010).

- *Smatrali da jednostrane akcije ugrožavaju njihove postrojbe (...) a možda bi se i počeli povlačiti*

- *Prekinuli bi s nama u Vijeću sigurnosti UN-a (...)*

3. *Ukratko, svaka unilateralna akcija SAD, bez daljnjih konzultacija s NATO-om i Ujedinjenim narodima imala bi vrlo negativne kratkoročne i dugoročne posljedice za naše tradicionalne i buduće saveze.*²⁸

U vrijeme kada su Muslimani i Srbi nastojali vojno realizirati svoje strateške ciljeve, Velika Britanija, Francuska i Kanada bile su protiv američkog prijedloga za vojnom intervencijom u BiH. Iz opreza da ne ugroze NATO i svoje odnose sa saveznicima, Amerikanci ništa nisu poduzeli.

Budući da SAD, Velika Britanija, Francuska i Kanada nisu mogli usuglasiti svoje strateške interese i ciljeve u BiH (a to drugim riječima znači NATO i EU), to je imalo za posljedicu da ni tri zaraćene strane u BiH neće moći postići politički dogovor oko svojih strateških ciljeva, već će rješenja nastojati vojno nametnuti.

Konstanta je Izetbegovićeve politike (što je otvoreno priznao i 2000.) da je samo iz taktičkih razloga pristajao na pregovore o unutarnjem ustrojstvu BiH, ali da iz strateških razloga nijedan od predloženih planova (Cutileirov, Vance-Owenov, Owen-Stoltenbergov) bošnjačkoj politici nije bio prihvatljiv.²⁹ To su i nakon »Oluje« 1995., u razgovorima što su prethodili Daytonu, konstatirali američki pregovarači: »U stvari, između potpisivanja Ženevskih načela i razgovora ovaj tjedan u New Yorku, službene izjave Bošnjačke vlade bile su obilježene opredjeljenjem za unitarnu državu i snažnim odbijanjem Sarajeva da pristane na slabu središnju vlast.«³⁰

Veliki su izgledi bili i da pregovori u Daytonu završe neuspjehom upravo zbog Brčko. Ultimativni zahtjevi Bošnjaka da dobiju izlaz na Savu pokazatelj su političke nespremnosti Alije Izetbegovića na podjelu vlasti u BiH, ali i raspoloženja bošnjačkog vodstva na ratnu opciju i koncem 1995. godine: »Brčko koje se pojavljuje kao teritorijalni problem, najvjerojatnije će dovesti do neuspjeha Daytonu. Bošnjaci su očito spremni za povratak u rat.«³¹ Prema izvješću američ-

²⁸ MEMORANDUM FOR: Director of Central Intelligence. *Likely Allied Reactions to Unilateral US Actions in Bosnia*. 5 August 1993. (Izvor: www.foia.cia.gov/sites/default/files/document.../1993-08-05.pdf)

²⁹ A. Izetbegović u intervjuu Radiju Slobodna Europa, 13. 6. 2000., vidi: *Bosna i Hercegovina: 1990.—2025.* / uredio M. TUDMAN, Zagreb: UHIP, 2005., 54.

³⁰ DCI Interagency Balkan Task Force. *The Bosnian Government: Divisions Show Confusion in Peace Negotiations*. 27 September 1995. Izvor: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1817859/1995-09-27B.pdf

³¹ Dayton SITREP #9; November 14, 1995. Izvor: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1817859/1995-11-14E.pdf

kih sudionika u Daytonu, da nije došlo do prekida pregovora zbog teritorijalnih razmirica oko Brčkog, zasluga je predsjednika Tuđmana koji je predložio arbitražu za Brčko.³²

Washingtonski i Daytonski sporazumi zaustavili su rat, ali nisu osigurali ustavno rješenje za BiH koje bi osiguralo ravnopravnost sva tri konstitutivna naroda, te trajnu sigurnost međunarodnog poretka. Sigurnost međunarodnog poretka ugrožavala je podjednako velikosrpska politika koja je imala za cilj pripajanje većeg dijela BiH Jugoslaviji (a potom Srbiji) koliko i bošnjačka politika koja nije odstupala od programa unitarne BiH. Obje su politike dovodile u pitanje granice i opstojnost BiH. Takve su bile američke izvještajne procjene već koncem 1991. godine:

Iako postoji tračak nade da se sukob u Jugoslaviji može razriješiti na način koji predlaže Europska zajednica, izgledi da će Bosna i Hercegovina zadržati svoje sadašnje granice čine se sve manjim. Najbolji ishod koji možemo očekivati je onaj u kojem bi »umjerenjaci« uspjeli provesti republiku kroz »dogovorenu podjelu« kojom bi se srpska područja ujedinila sa Srbijom, hrvatske enklave bi se priključile Hrvatskoj a Muslimani bi se ili udružili s Hrvatskom ili bi od ostataka iskrojili islamsku državu.³³

Hrvati i Bošnjaci udružili su se u Federaciju 1994., iako je takvom rješenju bilo otpora i na hrvatskoj i na bošnjačkoj strani.³⁴ Hrvatska je službena politika zagovarala i predlagala uniju bošnjačke i hrvatske republike u formi Federacije, jer je to u danim okolnostima bilo jedino moguće političko rješenje. Druga je opcija bila nastaviti rat. Bošnjaci su, kako navode i američki izvori, bili spremni prekinuti i razgovore u Daytonu da bi nastavili ratovati. Od uspostave samostalne hrvatske države konstanta je hrvatske politike bila ostvarivati hrvatske nacionalne interese političkim sredstvima i diplomatskim pregovorima.³⁵

³² Warren Christopher. U.S. Secretary of state. *Dayton History Project Interview*. October 22, 1996. Izvor: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1817859/1996-10-22.pdf

³³ Directorate of Intelligence. *Bosnia-Herzegovina: On the Edge of the Abyss*. 19 December 1991. (Izvor: www.foia.cia.gov/sites/default/files/document.../1991-12-19.pdf)

³⁴ Ejup Ganić bio je član Predsjedništva BiH i jedna od glavnih ličnosti u muslimanskom vodstvu. Sredinom 1993. zastupao je sljedeće stajalište: »Da, pogriješili smo /muslimanska vlada/ što smo se ujedinili sa Hrvatima protiv Srba. Trebalo je da se udružimo sa Srbima, ali kada je izbio rat već je bilo kasno a posebno nakon svih onih zločina koje su Srbi počinili nad Muslimanima« (2. srpnja 1993.; vidi M. TUĐMAN, *Bosna i Hercegovina u rajama zapadne demokracije...*, 329).

³⁵ Čak i u vrijeme žestokih vojnih sukoba u BiH strani su akteri ocjenjivali da će Hrvatska koristiti sva politička sredstva da ostvari svoje ciljeve jer hrvatsko vodstvo odlučilo je po-

Unitarna država ostala je strateški cilj bošnjačke politike i nakon Alije Izetbegovića, te se u bitnome ništa u tom pogledu nije promijenilo. Jednako tako su trajna i očekivanja RS za izdvajanjem iz BiH. Hrvatski zahtjev za federalnim uređenjem i trećim entitetom sotoniziran je do te mjere da se hrvatski interesi više ne smiju ni javno ni politički zagovarati. Dok je tome tako, sukob nacionalnih interesa triju konstitutivnih naroda bit će trajna odrednica nestabilnosti BiH. Sve dok tri strane ne prihvate takvo ustavno uređenje koje će garantirati svakome narodu zaštitu i promicanje njegovih kolektivnih prava te nacionalnog i kulturnog identiteta.

vezati svoju zemlju sa zapadnim ekonomskim i sigurnosnim institucijama». National Intelligence Estimate. *Croatia: When Will Fighting Resume?* NIE 93-26. July 1993. (Izvor: http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/1817859/1993-07-01a.pdf)